

SOCIÁLNÍ A POLITICKÉ MOMENTY V GREENOVÉ TVORBĚ 30. LET

1

Velká hospodářská krize a jevy s ní bezprostředně související, zejména nástup fašismu v řadě evropských zemí, zapůsobila zákonitě i na změnu literárního klimatu v Anglii. Druhým významným momentem tohoto období pak byla občanská válka ve Španělsku; byla to událost, která ve druhé polovině desetiletí dala podnět k názorové polarizaci. Zatímco literární scéna 20. let byla v tomto směru nepřiliš vyhraněná, zesilují ve tvorbě řady autorů nyní silně akcenty sociální a tvoří se postupně široká fronta literatury levicově zaměřené.

Mezi tyto autory patří svým dílem z těchto let i Graham Greene. Jedná se především o romány *Vlak do Istanbulu* (*Stamboul Train*, 1932), *Je to bojiště* (*It's a Battlefield*, 1934), *Jsem synem Anglie* (*England Made Me*, 1935), *Revolver na prodej* (*A Gun for Sale*, 1936), *Brightonský špalek* (*Brighton Rock*, 1938) a *Tajný agent* (*The Confidential Agent*, 1939). Zmíněný *Brightonský špalek* zařazujeme z několika důvodů sem, i když by některé okolnosti mluvily pro jeho připojení k následujícímu období Greenovy tvorby. Kromě některých povídek ze souboru *Suterén* (*The Basement Room*, 1935), a to zejména *Bratr* (*Brother*), *Příležitost pro pana Levera* (*A Chance for Mr. Lever*) a *Druhá strana hranice* (*The Other Side of the Border*), by do tohoto kontextu rovněž patřila cestopisná kniha *Cesta bez map* (*Journey Without Maps*, 1936) a některé eseje. Těmto dílům však bude věnována pozornost jinde.

2

Po neúspěchu dvou románů se Greene pokouší o novou orientaci a opouští romantizující tendence, charakteristické pro jeho díla předchozí. Pro jeho práce 30. let je charakteristický postupně stále větší příklon k realitě, v jeho tvorbě pak sílí realistické rysy.

Jasným dokladem této tendence je první velký Greenův čtenářský

úspěch, román *Vlak do Istanbulu* (*Stamboul Train*, 1932). Odehrává se v současnosti a poprvé se u Greena setkáváme s reálným světem, se světem plným společenským konfliktů: „Svět byl samý chaos. Chudí hladověli a bohatí proto nebyli o nic šťastnější. Zloději mohli být potrestáni, ale stejně dobře odměněni tituly. V Kanadě se pátilo obilí a v Brazílii káva a chudí v jeho vlastní zemi neměli na chleba a mrzli v nevytopených místnostech.“¹ Třidou, která je činěna odpovědnou za tento stav, je buržoazie: „Jenže měšťák — kupuje levně a prodává draho. Kupuje od dělníka a prodává zpátky dělníkovi. Je neužitečný.“²

Tyto i jiné podobné soudy se sice většinou objevují ve spojitosti s doktorem Czinnerem, často v jeho vnitřních monologích, a nejsou tedy přímo autorským komentářem, tím však nijak neztrácejí na závažnosti.

Postava doktora Czinnera, levicového socialistického vůdce, je totiž přes řadu jeho problematických rysů asi nejsvětější postavou knihy. Je lékařem a sociálně demokratickým vůdcem, člověkem s přepjatým vědomím povinnosti. Jako lékař se snaží pomáhat lidem i v drobnostech. Je romantický a trochu kichotovský, nezištný a často naivní. Vyrovnal se s náboženstvím a pokládá se za ateistu, má některé rysy pozdějších Greenovských volnomyšlenkářů. Je typickým štvancem, postavou, která se v Greenově díle vyskytuje od samého počátku a je pro něj charakteristická. Jisté společné rysy vykazuje tento lékař s pozdějšími kladnými postavami ateistických lékařů v dílech poválečných (doktor Colin ve *Vyhaslém případu* a doktor Magiot v *Komediantech*).

Celkové vyznění románu, přes naznačení některých klíčových protikladů moderní kapitalistické společnosti, je však fatalistické.

3

V románě *Vlak do Istanbulu* získává na významu líčení násilí, které autor pokládá za charakteristické pro společnost 30. let (tento rys se bude objevovat ještě v řadě jeho děl), svět chápe přímo jako bojiště. Na toto pojetí navazuje už volbou názvu svým dalším románem *Je to bojiště* (*It's a Battlefield*, 1934).³ Zatímco *Vlak do Istanbulu* je situován na periférii Evropy, odehrává se tento román v současné Anglii. Děj se soustřeďuje okolo osudu Jima Drovera, levicově orientovaného řidiče autobusů, který zabil policistu, jenž se při zákroku policie proti dělnické demonstraci pokoušel udeřit jeho ženu. Jim Drover je porotou odsouzen k smrti, jeho přítel se mu ale snaží vymoci milost, což prakticky znamená 18 let vězení.

¹ Graham Greene, *Stamboul Train*, Penguin Books, Middlesex, 1967, s. 173.

² Op. cit., s. 112.

³ Graham Greene, *It's a Battlefield*, Penguin Books, Middlesex, 1971.

Jeho manželka Milly, která ho velmi miluje, se cítí osamělá a je mu nevěrná s jeho bratrem Conradem, který se v závěru románu z blíže neurčené nenávisti pokouší zastřelit reprezentanta státu, vysokého policejního úředníka, je při tom těžce zraněn a krátce na to umírá. Jim je omilostněn a před Milly se objevuje chmurná perspektiva 18 let čekání.

V románě, v němž se vyskytují i autobiografické rysy (část se odehrává v Berkhamstedu a styl i způsob líčení připomínají hodně vlastní Greenovy vzpomínky na dětství), je současný svět líčen jako bezsmyslný chaotický stav. Tak je např. popisována věznice, kde jsou jednotlivé části přirovnávány ke kruhům Dantova pekla, s ní pak je v mnohém identický obraz moderního pekla, kapitalistické továrny, kde dělník u běžícího pásu provádí stále se opakující stejné úkoly: „Pohyb rukou doleva, pohyb rukou doprava, přitlačit nohou. Na nádvoří ředitel ukázal. Toto je Blok A. Sem přijdou noví zaměstnanci a vykonávají ty nejjednodušší procesy. Pracují-li dobře, přejdou do Bloku B a pak dále do Bloku C. V Bloku C jsou sami kvalifikovaní zaměstnanci. Stačí ale nějaká závažnější chyba a přesuneme je zpět do Bloku B.“⁴ Pro srovnání uveďme popis věznice, uváděný o několik stránek před líčením továrny: „Toto je Blok A. Tam přijdou všichni noví vězni. Chovají-li se dobře, přejdou do támhletoho, to je Blok B. Blok C, který jsme právě minuli, stojí nejvýše. Samozřejmě, objeví-li se nějaká stížnost na ně, musí zpět... ‚A co je s nimi v Bloku C?‘ zeptal se tajemník. ‚Mají určitá privilegia.‘“⁵ V dalším popisu je pak přímo připomínán Dante se svými kruhy.

Greenovo vidění kapitalistického světa je dosti komplexní, román má široký záběr: od dělnických demonstrací a schůzí až po továrnu, pojišťovnu, tisk, vězení a policii. Je to však svět, jak už naznačuje motto románu z Kinglakea, kde každý je osamělý a bojuje na vlastní pěst. Autor sice naznačuje význam dělnické třídy, východisko z těžké současné situace však nenachází.

4

O rok později vydaný román *Jsem synem Anglie (England Made Me, 1935)*⁶ v mnohém navazuje na problematiku díla předchozího, dělnictvo a problémy dělnického hnutí zde však ustupují do pozadí.

Hrdinou románu je Anthony Farrant, pocházející z nižší střední vrstvy, kterému se dostalo určitého vzdělání, který však stále nemůže najít trvalé uplatnění, ač už je mu 33 let. Pro žádné konkrétní povolání nebyl vyško-

⁴ Op. cit., s. 28.

⁵ Op. cit., s. 18.

⁶ Graham Greene, *England Made Me*, Penguin Books, Middlesex, 1974.

len, pouze mu byly vštípeny jisté ideály a konvence. Svět se však změnil a staré zásady už nevedou k úspěchu. Ve věku mezinárodních koncernů a silné konkurence je třeba tvrdosti a necitelnosti, chce-li člověk uspět a vyniknout. Tyto vlastnosti má švédský multimilionář, s Anthonyho sestrou Kate zasnoubený Krogh, ovládající velký nadnárodní koncern. Kate zprostředkuje Anthonymu místo v jeho službách — stává se Kroghovým tělesným strážcem. To však nemá dlouhé trvání. Anthony se stane Kroghovi nepohodlným a je jedním z jeho nohsledů úkladně zavražděn. Kate se s Kroghem rozchází, k chystané svatbě nedojde.

Anthony je typickým dítětem pozdně buržoazní Anglie, neschopný existence ve změněném světě: „... Byl lstivý jako dítě ve světě lstivých mužů: byl nečestný, nebyl však tak nečestný, jak bylo třeba... Jisté věci by neudělal.“⁷ Je typem společenského parazita, příživníka, je však přece jen svým způsobem lidštější než Krogh a jeho noví lidé. To se projeví zejména v rozhovorech Anthonyho s Kroghem a v závěrečných partiích románu, především ale na Anthonyho odmtnutí, když jej Krogh požádal, aby vyhodil prosícího dělníka z jedné jeho továrny.

Na osudu tohoto dělníka a na osudu jeho otce, rodiny Anderssonových, je demonstrován rub Kroghovy moci. Krogh se totiž doslechl, že se připravuje stávka, organizovaná odborovým předákem Anderssonem starším, která by mohla ztížit či překazit některé mezinárodní transakce. Krogh Anderssona osobně přemluví a tak stávku odvrátí, na jeho pokyn je však krátce na to propuštěn z práce. Jeho syn, který není ani odborově organizován a věří Kroghovi (ten zde trochu připomíná Bařu), se rozjede do Stockholmu prosit za otce, protože si myslí, že jde o omyl. Když se mu prakticky náhodou podaří proniknout až ke Kroghovi, je odmrštěn a právě Anthony jako osobní strážce ho má vyhodit. V líčení způsobu uvažování mladého Anderssona je neobyčejně působivě zachyceno ohlupování dělnictva kapitalistickou propagandou. „„Držím se svého“, řekl mladý Andersson. ‚Vše je v pořádku. Mzdy jsou dobré. Trochu šetřím. Jednoho dne se budu mít dobře.‘... ‚Krogh byl jedním z nás. Každý z nás má šanci.‘“⁸ Je jedním z typických Greenových paradoxů, že právě tento mladý Andersson je do krve zbit jedním z Kroghových strážců, když se marně pokouší Krogha navštívit.

5

V druhé polovině třicátých let se v řadě Greenových děl počínají objevovat ještě chmurnější tóny. Souvisí to se zhoršující se a komplikující se mezinárodní situací, svou roli sehrál i zážitek Afriky — v knize *Cesta*

⁷ Op. cit., s. 11.

⁸ Op. cit., s. 148—149.

bez map je krizová situace evropské buržoazní civilizace opakovaně kontrastována se stavem primitivní společnosti africké (viz kapitola *Zážitky Afriky*).

Román *Revolver na prodej* (*A Gun for Sale*, 1936)⁹ se proti románu předchozimu jeví jednak jako mnohem chmurnější, jednak jde o dílo lehčího rázu, „entertainment“. Odehrává se v současné Anglii, v době, kdy se postupně celá Evropa začíná připravovat na blížící se neodvratnou válku.

Hrdinou a osou díla je vyděděnec a štvanec Raven, který byl najat anglickými zbrojařskými magnáty, aby v kterési blíže neurčené zemi v Evropě zavraždil levicového a pacifistického ministra obrany, aby se zvýšilo mezinárodní napětí a oni měli větší odbyt pro své zbraně. Zločin provede, mzdu však obdrží ve falšovaných bankovkách a policie mu je kvůli tomu na stopě. Cítí se podveden a chce se pomstít na svých chlebovárcích. Odjede z Londýna do Nottwiche a po dramatickém útěku, kdy je stále sledován policií, zabije majitele zbrojařského podniku Marcuse a jednoho z jeho nohsledů, sám pak je zabit.

Raven je produktem prostředí, v němž vyrostl, a kořeny jeho situace nutno hledat v dětství. Když se narodil, byl jeho otec, který byl za pár roků po tom pověšen, právě ve vězení. Matka později spáchala sebevraždu, podřezala si krk, děcko ji vidělo v krvi. Pak byl vychováván v domově a nikdy nepoznal něžnosti. Navíc jej vyznačuje deformace horního rtu, tzv. zajetí pysk. I to je typické pro jeho původ, neboť děti bohatých rodičů si mohly dopřát plastickou operaci. „Nebyl zvyklý na nic, co by na jazyku nechutnalo hořce. Vytvořila jej nenávisť; učinila z něho tuto temnou postavu vražedníka v dešti, ošklivého a štvaného.“¹⁰ Na všech stranách Raven cítí nedůvěru, neúctu, tvrdost. Touží po někom, kdo by mu věřil, alespoň po náznaku nějakého domova.

Ravenova osamělost a vyvrženost je kontrastována s přípravami na blížící se oslavy vánoc, svátků míru a pokoje. „Zfalšovali všechno, i tenhle příběh, byla to historie, to se stalo, ale zfalšovali to pro své cíle. Udělali z něj Boha, protože pak mohli být spokojeni, nemuseli se pak cítit odpovědnými za ten tvrdý úděl, který mu přisoudili.“¹¹

Raven je osamělý outsider a necítí se být příslušníkem nějaké třídy či skupiny, přesto však se u něho jakýsi náznak třídního povědomí objevuje. Když se dozví, koho vlastně zavraždil (onen ministr pocházel z velmi chudých poměrů a jeho politika vždy byla ve prospěch dělnictva), cítí se oklamán — kdyby byl znal tyto okolnosti, byl by to neučinil. Jeho cílem, cílem jeho pomsty, je nyní už zmíněný boháč Marcus a jeho nohsled Cholmondeley. Marcus je zřejmě Žid a zde, jako i několikrát v této době (*Brigh-*

⁹ Graham Greene, *A Gun for Sale*, Penguin Books, Middlesex, 1968.

¹⁰ Op. cit., s. 67.

¹¹ Op. cit., s. 91.

tonský špalek, Tajný agent) se u Greena projevuje jakési občasně naivní ztotožňování Židů s bohatými vykořisťovateli.

I v tomto románě se objevuje řada groteskních situací, které vylehčují příliš chmurnými barvami líčené tvrdé scény. Především je to groteskní bazar pro dobročinné účely a pak velký cvičný poplach, při němž konají dozorcí službu studenti medicíny. Onen velký poplach je symptomatický pro atmosféru Evropy v druhé polovině 30. let.

6

Entertainment *Brightonský špalek (Brighton Rock, 1938)*¹² navazuje v mnohém na *Revolver na prodej* (Raven se dokonce jednou zmiňuje o tom, že zavraždil Kitea, postavu, vystupující v prehistorii románu *Brightonský špalek*), některými rysy však už naznačuje autorův další vývoj (prvky morality, zdůraznění metafyziky).

Román se odehrává v Brightonu, v podsvětí, soustředujícím se okolo místních dostihů, kde spolu soupeří dva gangy. Jeden z nich vede sedmnáctiletý Pinkie Brown. Hned na počátku děje příslušníci Pinkieho gangu zabijí Freda Halea, tato událost však s sebou přináší řadu komplikací. Stále hrozí nebezpečí prozrazení, kterému Pinkie čelí další vraždou a nakonec sňatkem s číšnicí Rose, která jediná by je mohla usvědčit. Pokus zbavit se i Rose (předstíraný sebevražedný pakt) se nezdaří, zásah policie vede k těžkému zranění Pinkieho, na které reaguje sebevražedným skokem do moře.

Pinkie vyrostl v tom nejhudším možném prostředí, v dělnickém předměstí Brightonu, v katolické rodině. Jeho dětství je pro něho zdrojem řady komplexů, které se různým způsobem pokouší kompenzovat (mj. siláckým jednáním). Svým nízkým původem se stále cítí poznamenán, zejména pokud jde o vztah k bohatému a uhlazenému vůdci druhého gangu Colleoni. „... proč se jemu nedostalo té příležitosti jako ostatním, proč nespátřil alespoň letmo nebe, i kdyby to bylo jen škvírou mezi brightonskými zdmi?“¹³ Má odpor ke všemu, co je nějak spojeno se sexem (v dětství jej traumatizovalo každotýdenní přihlížení sobotní souloži rodičů v jejich jediné společné místnosti), i k alkoholu a jakémukoliv požívání. Má hrůzu z jakýchkoliv hlubokých lidských vztahů (jakékoliv pouto by ho oslabovalo), je cílevědomě sobecký. Jeho asketické sklony z něj činí jakéhosi zvrhlého kněze – sám také přiznává „Credo in unum Satanum“. Jakoby byl stále na útěku před něčím (má hrůzu z poměrů, v nichž žili jeho rodiče, těm by se chtěl vyhnout za každou cenu), nemůže nikdy do-

¹² Graham Greene, *Brighton Rock*, Penguin Books, Middlesex, 1968.

¹³ Op. cit., s. 230.

sáhnout klidu a míru, po němž by vnitřně toužil. „Což nebylo úniku – nikde – pro nikoho? Svět si zasloužil být zavražděn.“¹⁴ Pfinejmenším nedosáhne klidu a míru na tomto světě, kde nevidí nic dobrého a kladného. „Je to vězení, kde člověk neví, odkud vzít peníze. Jsou to hlísty a šedý zákal, rakovina. Slyšíš je, jak křičí z horních oken – děti, které se rodí. Je to pomalé umírání.“¹⁵ V těchto názorech jej nejvíce utvrzuje pokoutní advokát Drewitt, který pokládá tento svět za peklo na zemi. Dle něho je lepší viset než muset žít tento život.

Hlavním Pinkieho protihráčem je Ida Arnoldová, stárnoucí žena středních let, která se krátce před jeho zavražděním seznámila s Fredem Halem a nyní pátrá po tom, jak vše ve skutečnosti proběhlo, v čemž má nakonec úspěch. Je to žena světa znalá a světa užívající, nehluboká, jejímž jediným kritériem je správné či nesprávné (*right or wrong*), zatímco Pinkie rozlišuje na jiné rovině: dobré či zlé (*good or evil*). Ida, netoužící po změně, je představitelkou establishmentu. Kontrast mezi jejím chápáním skutečnosti a chápáním Pinkieho už naznačuje další Greenův vývoj – v dalším období jeho tvorby bude mít metafyzika významnější úlohu.

Něco jiného je však možná podstatnější, a tím je autorův vztah v tomto díle k současné civilizaci, což je otázka, která jej v těchto letech velice zaměstnává. Ida ji přijímá, ba dokonce svým způsobem reprezentuje, zatímco Pinkie se z ní pokouší za každou cenu uniknout, což je jeho plus, byť i jeho cesta byla pochybená. (Vybavují se nám výroky D. z následujícího románu, který dává jakémukoliv barbarství přednost před tehdejší civilizací.)

Román je psán velmi sugestivně, dialogy operují s hovorovými a slangovými výrazy, je patrná dobrá autorova znalost prostředí. Opět se jedná o charakteristickou greenovskou situaci: honba, pronásledování, štvanec, nenacházející klidu. Takřka se neobjevují pro Greena jinak běžné odlehčující tragikomické momenty (až na několik výjimek, mj. jde o Greenovu specialitu: líčení pohřbů a pohřebních řečí a kázání).

Ač se jedná o knihu, která byla čtenáři i kritikou přijata velmi kladně o jednu z knih, na nichž spočívá autorova sláva, nemůžeme se zbavit dojmu, že po více než čtyřiceti letech od jejího vzniku působí v mnohém hledaně, násilně a tezovitě, místy až barvotiskově. Potíž je i v tom, že jde o jakýsi hybrid: na jedné straně je to „*entertainment*“, napínavá a dobrodružná četba, na druhé straně se autor pokouší demonstrovat některé své metafyzické názory. Žánrově jednoznačnější román předcházející a román následující se zdají být věrojatnější, právě proto, že si v nich autor postavil jen skromnější cíle.

Brightonský špalek je však nepochybně pozoruhodným dokumentem o době svého vzniku. Na postavě Pinkieho jsou přesvědčivě ukázány

¹⁴ Op. cit., s. 93.

¹⁵ Op. cit., s. 229.

možné sociální kořeny fašismu (podobně jako i v jiných autorových dílech tohoto období).

7

Román *Tajný agent* (*The Confidential Agent*, 1939),¹⁶ jedno z „lehčích“ děl tohoto období, má zejména blízko k románu předchozímu, a to svým rozhodným odmítáním buržoazní civilizace, ve srovnání s ním se jakákoliv změna jeví jako pokrok.

Hrdinou je tajný agent D., zastupující nejmenovanou levicovou vládu, která bojuje proti pravicovým povstalcům. Ač se výslovně nemluví o Španělsku, naznačuje více momentů, že se jedná o občanskou válku v této zemi. D. přijede do Anglie s cílem zajistit legální vládě velké dodávky uhlí, na nichž do značné míry závisí její osud. Současně s ním, na téže lodi, připlouvá i agent povstalců L. se stejným posláním. D. se vrší do cesty překážky: jednak to jsou náhodné konflikty, jednak však, a to je důležitější, překážky, které mu klade do cesty strana nepřátelská, a současně i agenti vlastní strany, kteří mu nedůvěrují. Prožije mnoho a několikrát málem přijde o život, smlouvu však přesto s konsorciem britských uhlobaronů nemůže uzavřít, neboť mu jsou ukradeny pověřovací listiny. Když tedy dodávky získá L., pokusí se D. ještě o jedno: alespoň zmařit splnění smlouvy s povstalcem, reprezentovaným L. Odjede do oblasti dolů a pokouší se horníky i jejich odborového předáka přimět ke stávce, aby nedošlo k dodávkám ve prospěch fašistů. Vše se zdá marné, nakonec však značná publicita (místní anarchistická skupina využije příležitosti a vyhodí do povětří sklad dynamitu) přinutí majitele dolů alespoň k odvolání smlouvy – uhlí tedy nedostane žádná strana. D. všem nástrahám unikl a při cestě z Anglie přes kanál La Manche jej doprovází mladá dívka Rose, která se do něj zamilovala.

D. je intelektuál středních let, vysokoškolský profesor romanistiky, politicky nevyhraněný. Ke spolupráci s legální vládou jej vedou zejména dvě okolnosti: jednak stojí vždy na straně chudých, jednak je syt dosavadní buržoazní civilizace (jejímž ztělesněním je agent povstalců L.) a přeje si změnu. „Stálo za to zničit civilizaci, mohlo-li to zabránit, aby se vláda nad lidmi dostala do rukou těchto — měl dojem, že se jim říkalo civilizovaní lidé. Jaký by to byl svět? Svět plný chráněných objektů, opatřených cedulkou ‚Nedotýkat se‘; ... Existovaly by prvotřídní knihovny, ale žádné nové knihy. Dával přednost nedůvěře, barbarství, zradám ... ba i chaosu.“¹⁷ Na jiném místě se praví ještě důrazněji: „Jestli tohle je

¹⁶ Graham Greene, *Vlak do Istanbulu — Tajný kurýr*, Odeon, Praha 1973.

¹⁷ Op. cit., s. 213.

civilizace — ty přečpané, prosperující ulice, ženy hrnoucí se na kávu k Buzzardovi, kariéra, dvorní dámy krále Edwarda, a toto strhávané tonoucí dítě — pak dává přednost barbarství, bombardovaným ulicím a frontám na potraviny: tam nemá dítě před sebou nic horšího než smrt. Ano, za takové jako ona (číšnice Elza — J. M.) bojoval: aby zabránil návratu podobné civilizace do své vlastní země.“¹⁸ Vícekrát D. zdůrazňuje, že mu jde o chudé, vyděděné: „Já si zas vybral lidi, kteří měli pár set let hluboko do žlabu.“¹⁹

A krize civilizace je všeobecná: nedůvěra, podezřívavost, násilí, boj všech proti všem existují všude, nejen v jeho občanskou válkou zmítané zemi. „Bylo to, jako když celý svět leží ve stínu odevzdání. Deset spravedlivých ho možná dosud podpírá — to však je škoda: líp ho dát do šrotu a začít znova od mloků.“²⁰

V líčení anglických poměrů je na mnoha místech patrné působení velké hospodářské krize, zejména v uhelných oblastech, kde si horníci velmi mnoho slibují od nového oživení těžby na základě dohody s povstalci. Jejich odborový předák Bates je nerozhodný a neschopný samostatného rozhodování.

Významnou úlohu v románě opět hraje utrpení dětí (ve vlasti D. zabito při leteckém náletu povstalců přes padesát dětí; trpký osud čtrnáctileté číšnice Elsy, připomínající Rose z *Brightonského špalku*, nevinné i zkušené zároveň, která byla plodem již zmíněné nelidské civilizace). Násilí, vraždy, střelba jsou na druhé straně kompenzovány typickým greenovským černým humorem — vrcholem jsou scény v jazykové škole Entrenationo.

8

Na základě všeho výše uvedeného se pokusme charakterizovat Greenovu pozici ve 30. letech (zejména pokud jde o oblast sociální a politickou).

Ve srovnání s 20. lety, kdy zastával abstraktně humanistické stanovisko, si je Greene od doby velké hospodářské krize stále více vědom konkrétního postavení pracujících a vykořisťovaných vůbec. Vidí jejich těžkou a zoufalou situaci, kterou přirovnává k peklu (zejména si všímá utrpení dětí), vidí celkový bezvýhodný chaos, vidí, jak kapitalismus dosáhl nové, tvrdší a nelidštější fáze, je si vědom oportunismu dělnických předáků a ohlupování dělnictva kapitalistickou propagandou. Pozoruje rostoucí polarizaci společnosti a její rozdělení na navzájem si vzdálené třídy. Dobře si je vědom sociálních kořenů fašismu, který jednoznačně odsuzuje a proti

¹⁸ Op. cit., s. 234.

¹⁹ Op. cit., s. 242.

²⁰ Op. cit., s. 246.

kterému se odhodlaně staví, a to v domácím i zahraničním měřítku. V druhé polovině 30. let ještě více sílí jeho znechucení současnou buržoazní civilizací, která by měla být zničena (jistá blízkost k individualistickému anarchismu), jasné východisko ze současné situace však nevidí. Jedinou konstantou je mu nutnost protifašistického boje.